

Өвүрнүн „Коммунизмче орук“ колхозунда

КОЛХОСТА АГИТАТОРЛАР

Өвүр районунд «Коммунизмче орук» колхозунд партия организацыянын агитаторлары чоңуң ортузунда агитас-массалыг ажыды чеди чылан 5 чыда күөсүдөр деп колхозтуң алган бедик хүлээлгезин күөсүдөрүнчеге улаңдыр чорудуп турар. Ол харыскалталыг улур сорулганы күөсүдөрине таарымчалыг байдалдарын тургузар, иштиң бар курлавырларын илередири болгаш ажыглары, областын сурагыг хойжулары, Социалист Күм-ажыдын Мадырлары О. Лопсанчаң, У. Кандан оларнын, Разын областнын өлөзө ажыл-агыйнын ажыл-ишчилерин байлак дуржулгазын иптередир чорук агитаторларнын кичөөңгейинч төвүндө тургустунган.

Ылангы агитаторлар Х. Самбыдай, К. Садыр, Ш. Садыбай, М. Жирнов, Шагдыр, Шериг-оол олар ажыл-ишчилеринч ортузунда полит-массалыг ажыды доктаамал чорудуп, оларны чаа-чаа күш-ажыды чедишкенин-

ни чеди алырычте сорук кирип туралар.
Артелинд мурунда тургустунган сорулгаларын күөсүдөрине холбоштыр чоруткан агит-массалыг ажыдын түнөөнде колхозчу агыл-ишчилер боттарында бедикткен хүлээлгелерин алган болгаш оларнын күөсүдөр дөш күөсүдөрүнчеге ажылдап турар.

ХОЙЖУЛАРЫНЫ ХҮЛЭЭЛГЕЗИ

Колхозтуң хоочун хойжузу М. Шаратай 1959 чылда 100 хойдан-на 117 хураганын алган болза, 60 чылын 150 хураганын, Бенден, С. Биче-оол, М. Оолдай олар 100 хойдан-на 130—150 хураганнары доруктуруп алырын. 15—20 тонна ситенин белеткээр болгаш колхознын чанынга 0,5-0,5 га көк сузаны тарырын хүлээлгенер.

Колхозтуң деисказаринде хар улуг дүшкен болза-даа малчынарын кызымаккай ажылынч ачызында малдын кышкы байдалы эки болгаш хорамча чок бооп турар. Ылангы М. Селен-оол, Д. Манзыркыч төрөөн 185—192 хойларын 186—

195 хурагаңнарын алган болгаш менди доруктуруп туралар. Малдын тулуз өолдашканынын үенде колхоз баштаар чери 42 сакманчиктерин болгаш 13 хураалкы каларчыларын хойжуларже немей чорутуп берген.

СУТ СААЛДАЗЫН НӨВҮДЕДИР ДЭШ

Колхозтуң муракчы саанчызы Сат Катя эртен чылын инек бүрүзүндө 1376 кг сүттү саган болза, 60 чылын 1500 кг сүттү саап алырын хүлээлген болгаш январь, февраль айларда сүт саалдазынч планын ажыр күөсеткен. Ам Катя ол-ла колхозта саанчы, болуңуң угбазы Шура-биле аразында социалист чарышты салып алган ажылдап турар.

ТУДУГ АЖЫЛЫ

Колхозта тудуг ажылы база-ла эки чоруп турар. Коммунист М. Шыдар-Белекке дурдурган 10 кижи составтыг эвено бо каш хоңуктуң иштинде 1 чуртталга бакынын болгаш чаагага 1 кажааны тудуп дооскан. Тудуг бригаданы (бригадирин эш Б. Когар) тудуг материалын белеткээрин доозуп, сөөртүүнүң талазы-биле районда муруп турар.

ОДААР ҮЯШ БЕЛЕТКЕЛИ

Эш Хекээжинч эвенозу 1960—1961 өөредилге чылында школага одаар ыш белеткелди март 1-де дооскаш, ам асиге, конторага болгаш клубка одаар ыштын белеткелди база чедишкенинч чорудуп турар.

Д. ЧЫМБА.

Шеф ажылы

Бай-Тайга районун Сталин аттыг колхозунда ортумак школанын өөренкичилери болгаш элээн хей колхозчулар чокта чаа ол школанын келир өөредилге чымыда оттулар мыжын белеткээр шеф ажылында киришкен. Колхозчулардан 39 кижи бир хүн иштинде-ле 144 кубометр ышты хал белеткээр.

С. БАЙЫСТАН.

Автомашина харааданчыг эдилелде

Бай-Тайга районун «Кара-Хал» колхозунда 3 чык автомашиналары бар. Эртен чылын оларнын каймы-даа септелге негетинмей анаа ажылдап турган.

С. БАЙЫСТАН.

Б. КУЖУГЕТ.

Чурукта: «Элегес» совхозун муракчы хаан ажаакчызы З. Н. Берестова. Ол, код төрүүр хаан бүрүзүндө 20, а дунгужун бүрүзүндө 10 хаан оолдарын алырын хүлээлген.

Оон ады хүндүлүг

Монгуш Яси ядым араттын уруу. Оон ада-нези шаанда байларнын малын калдыр чораян. Ам ол эртен үени конторага-даа херек чок, харын Ясенин чаа аммыралынын дугайын соңуургап көрөлинер. Ол тудугунч мергежилик дашчылар аларган. Бригаданында 18 оолдарнын чангызынга-даа аштырбайн, муракчыларнын одуруунга ажылдап турар.

Болуңуң чыл программазын дөрт ай бурунгаар 146 хуу, а ийи айларнын — 160 хуу кылдыр ажыр күөсеткелден — ВЛКСМ ТК мээң ажылынын бедик-биле үнелер көрөт. «Ажыл бүдүрүлгөчиге» деп демдек-биле шаңаанынга, а «Тыва даг-дугу» комбинаттын тудугчулар коллективни бистиң бригаданы коммунист күш-ажыл бригаданы кылдыр депштикенинге өөрүп турар бис. Ол болушкуннар менээ кажаңда уттундурбас—деп, Монгуш Я. чугаалаан.

Шынап-ла ол уруг ам чээрби харлыг. Болуңуң шымырак, авангыр чоруп-биле күш-ажылга үргүчү шыларгап келген. Монгуш Я. ам 500 олуттуг школанын даш тудуунуң чугула ажылы күөсүдип турар. Ол школанын тудуун доозарынын төлөвилеттинген хуусаанын дөрт ай кыздырган, ону чаа өөредилге чымынын эгелээринч бетинде дужаар дугайында эгелечи саналды болуңуң бригаданынга бир-ле дугаарында үндүргөн.

Апрель айла Москвага Кремльдин уруг ордузунга коммунист күш-ажылынч бригадаларнын кечигүнеринин болгаш малчыларнынч монон-на тодаргай. Бир эвес «Искра» колхоз эртен күзүн тараа шөдөрине чыктылап калгылаан саванын өй-шанды сарааттап, болуп алган болза, ам келгеш Тандымда сүтүңүң чиди теренинеди берген байгаш шынарны саванын тайга-сын ажыр сөөртпес-даа ийик!

В. ШУТЯЕВ.

НӨРЖЕНИ КУРУ-БИЛЕ ДЕНЕШКЕН КАЖА

Өк уңуңдан мях эвесте, Могай фермазынче баар орук аксында, Кызыл-Эрик деп чеге база бир колхоз хой бар. Инда 500 ажык төртүр хойларын болгаш эртен чымынч 200 ажыг хураганнарын хойжулар Нурсат болгаш Сары-оол олар ажаап турар.

Хойларын денгилдеди Ховалыгнын-биле дөмей—турузу амырал турары-даа, чер өткарып турары-даа бар. Инчаарга эш Нурсат төрөөн 250 ажыг хөмөндө чүтлө 90 шаа хураган алган. Хорайкын ам-да соккавын турар.

Анаа барган кижи хамыкты мурун хой кажаанынч иштинге кире бергеш, шууг-ла элденсине бээр: көржөң кажаа курлары-биле денешкен. А хойлар, хураганнар-даа чүтлө хал каан майгын хевиринч кырма адамда хоуп, хүнөп турар. Борта кымыр буруулууга м-

МЕХАНИЗАЦИЯ УЧИЛИЩЕЗИНИН КУРСАНТЫЛАРЫНДА

Кызылдын механизация училищези тургустунуп келгенинде бээр областын колхозтарында болгаш совхозтарында 2000 ажыг механизаторларны белеткээр. А сөөгү чылдарда училище хей талазыг, билигит кадрларны белеткен үндүрүп турар аларган. Бөгүн бис амгы үеде бо училищелде өөренип турарларнын өөредилгезинде, аммыралындан таммык чүүдөрин чугаалаар бодалдымыс.

ЭРТЕНГИ ХАЯДАН...

Эртенгиинч 6 шак. Тырың эътханыг, мөгө шыгашарыг аммык оолдар боттарыга чаңчыл аларган эртенги гимнастиканы кылып дооскаш, агыл-агы бөлүктөргө үстүп алаш, столваже басыптурар.

Курсантыларнын аммыралык эртенги даң хаязындан шак ыңчаар эгелээр.

Туубудан кылган орукта улуг демир дооскар тип каан. Оолдарнын чамдыктары ону долдур суг куткан, бир чамдыктары мях чарып от салган. Шап үе чокушталган. Далашса чогуур. Инчалза-даа Хеймер-оол одун мынчага дээр кымып чалаан.

Ол үеде ажалдан илриккеш, арны кыза берген Норбу «кузед чокта күш чок,—дүзү чокта амдан чок» дээр үлөргө чугаа бар болгай, каан—дөш, орук кымынга өпкири кончү сөгөдөй озура каапкан, өттү салып эгелээр. Улаанда кургаг дит мях саздыгырып, чалымшталы берген. Кажан суг ийи бергенде курсантылар тракторларнын шимчедикчилерин изидип, оларны ажылдадып эгелээр. Эртенги эөлчөг чуртталга ворзулуңуң чоғунда шөлге, программа бугуар эрттирер ужурут лабораторлууг болгаш практиктиг аммыралын чорудуп эгелээр.

Улуг мастер Губанов 2-ги бөлүктүн курсантызы Дадар-оолга он кылдыр ужурут ажылын тайылбырып тур. Удаанда Дадар-оол «ДТ—54» деп тракторну хөдөлдиргеш, газын чоорту улагытырып, ажылдадып кызык чөргү барды. Мастеринч бүтү даалгаларын Дадар-оол тергип эки күөсеткен.

Ч. Дадар-оол, Д. Ангыр-оол, С. Бегин, Н. Калзан, Е. Осюкин болгаш өскелер-даа теория талазы-биле өөренип эртен чүүдөдөрүн практика кырынга кончү эки быжылгап ал туралар. Ол бүтүңуң билин, шилгээди алмыр база-ла белен эвес. Инчизи-биле училищелде курсантыларнын билигин шилгээди ап турары багай эвес. Инда хей чылдарда башкылап келген дуржулгалыг башкылар Н. Шубин, О. Лапка болгаш он-даа өскелер курсантыларнын аразында улуг хүндүткеди чалаап алганнар. Ол мыхаш өөредилгеге хергелээр материалдарын, оларнын хевирлерин болгаш макеттерин олар боттары кылып ап турар.

Курсант бүрүзү 882 шакты теорияга, 630 шакты лабораторлууг ажылдарга эрттирер, 460 шакты 2 ай хуусаалыг бүдүрүлге практиказынга эрттирер—деп, башкылар Бакулин, Губанов олар биске чугааладылар.

Бо хүнерде училищелде 280 ажыг курсантылар бар. Олар 11 ай дургузулда анаа өөренигенин түнөөлөшкөн.

ОЛ ДУГАЙЫН ААР-СААР ДЕП БОЛБАС

...Училищенин өөренип корпузу. Анаа бир дугаарында барган кижи инда курсантылар өөренип турар чүве дээринге бузураери берге. Даштыкы эжиткен кирип келирге-ле карагы өрөөл, инда-мында шала дырткан таапкылар, үзүк-чазык саазынар. Хаваларнын чоғун кажан чугайлатканын тодарыры берге. Чапарлаар медданы бершкенде, азыда классче кире бергеш, мырыңдай-ла кайгап калдым. Класстын хаваларында тоннары болгаш оубай-чакканы калдыг-даа чурум-чыкаал чокки, инда-мында аксылал каан, а столдар чеге оларга дөмейлешпес. Оларнын чамдыктарын кыры ойбак. Индыг байдалды өөредилге эргелечкинч хүлээлгенин күөсүдип турар Николай Игнатевич Бакулинден айтырарга «бис мында түр турмуштан улус-ла болгай бис, ыңчаган чогур негедени олардан негевейн турар бис»—деп харылап турар. Тур-лаа турар болза өөредилге черинге индыг байдаларын тургузуп болур бе? Болбас деп чүве кыла-лаа билдирип.

Курсантыларын күш-тузугага хамдыктыр болгаш оларны спорттуң аны-буру хевирлерин доктаал өөредип ажыл училищелде база багай тургустунган. Инда күш-тузуга башкызы эш Петров оолдарнын спортка ынакшылын хандыгар туржык, харын-даа мурунда бөксөрүнү холуңун хаан белин келип чорбаан оолдары чым алган, калдыг-даа өөредилге болгаш белеткел чокка «маргылаа» организастап турган.

Ол мыхаш училищениң дирекция чери, партия, комсомол, профсоюз организациалары курсантыларнын аммырал байдалы-биле эки тамышпас болгаш училищениң нурундон оларга дуза көргүзөр дөш мыхаш ажыдарын чорутпайн турар. Чижэ, ийги бөлүкте Улуг-Хем районундан келген кончү эки өөредилгели болгаш чурмуңуң эш Ангыр-оолдун аалында өг-бүлөзинин мяхкы үстү берген. Ол дугайында Ангыр-оол колхоз баштаар черинче (даргазы Тойлуг-оол) чагаа чорурларга база-ла дуза көргүзсөн. Инчанга ол кичээлдер үзүр ужура таварышкан. А училищениң дирекция чери анаа чүтлө шөлө бээр-биле өйлөшкөн.

Шынап-ла бо агык оолдар боттарынын механизатор болур дөш күөсүдөрүн чеди алыр дөш хүлээлгедө чаа-чаа билдиргенин шилгээди, аммыралдын делгем оруу-биле чорудуруу белеткелни туралар.

С. ДОРЖУ.

„Шынын“ материалдарынын изи-биле „БИЛЗЕ ЧОГУУР“

Мындыг эге-биле Сүт-Хал районун «Алдан-Мадыр» өлөзө ажыл-агый артелинде көдө клубтуң ажылында четпестерин изиреткен эш К. Дадар-оолдун корреспондентиңиз № 48 «Шынга» параттыган.

Сүт-Хал районун Алдан-Мадыр көдө Советтин даргазы эш М. Даргазын редакцияга дымчактаны-биле алдыга, клубтуң ажылында четпестер турган, көдө Совет хем-чеглерин алган сонда клубтуң эртенги О. Доста, мессачи О. Бораш олар культура-массалыг ажылында, лекция, бөсөаны организастап турар болгаш библиотекка эргелечкинч Соскал нокучуга конференцияны эрттирген, фермааларда, бригадаларда колхозчуларга номнарын чедирип турар аларган. Клубту агылдып, оң септелген чорудары-биле материал белеткелни чоруда берген.

хондур калгыдып келгеш, колхозтун эртенгенин эш Лавренкога хүлээди бергеш, хүдөөкенинч актызын алгаш чана берген.

Ол инектер ажаар киче тывылбаймындан үш хоңукта өңкө өл-би кажаалар даштыга чамезип кылаштымып келген. Бир дүне сөөкка донган инектер кажаа иштинге тар эжиткен сымарлажып кирип турда бирээни барып ушкан. Он сонда орта илдикеш база бирээ... ол дүне дөрт баш боос инек баскылажып өлгөн.

Колхозчуларнын ийги хуралындын ону эш Лавренкога төлөдир кылдыр шийтирилээр. Ол ону төлөриде отылаван, инчалза-даа мөлдү баш санын өстүрер, оң доктуктууун белидер деп улуг сорулганы күөсүдөрине мөөндө кадык кылдыр эш Лавренко мыхаш кижилик колхозтуң мал ажылын харылап шыдар бе деп айттыр чыгаар-ла тургустунуп келир. Инчалган ол дөрт инектиң «салымынч» кады эш Лавренко анаа дааскан ол харыскалталыг ажыды кылдып шыдар бе, шыдалы бе дээрин шийтирелде чогуур.

Ол мыхаш моон сонгаар Севиге мал кыштадыр бе, кыштапас бе деп чүвени баша көөр херек. Чүте дие ынаар ашкан чыгыг-даа, 3—4 харлыг шарылар-даа чымынча чудап, хорап турар. Оң чыдагааны ол черинч озу боран, кескен ситенинч улуг нурузу алаңгыг бурдуз колаан. Калдыг-даа киче кезип сарааттап алырга малта хоодулууг болбас. Ол хаман чок шалга орта чуртуп тургулаан байлар Севинин ситенинч көкте кескеш, дулаш сарааттап турган. Ол дустуг ситен-биле

Б. НАРАШПАЙ.

Часкы болгаш кысқы үелерде Улуг-Хемни Кызыл чогуундан кечери бергедей бээр. Оон-биле кады хеминч ол чарында чуртталга сууру, бүдүрүлге чөдөрлөр калбарып турар. Инчанга хеминч кечир көвүрүг тулар сорулганы салып турар болгаш ам инда көвүрүг тулар черин шимчелдөөн чорудуп турар. Ол ажыды Новосибирскинде төлөвилел институтунун инженер-геологун бөлүк чорудуп турар.

Чурукта: көвүрүг тулар черин шимчелде турары. Фото К. Глазмышеваны.

Кыштагларда байдал болгаш бодалдар

Бин-Хем—Тываның тараалаң районнарынч бирөөн-даа болза, бо районда мал ажылы чеге ажылында калышпас. Харын-даа чамык ажыл-агыйлар чылда орулганынч улуг кезин мал ажылында—эът, дүк, сүт, саргаж бүдүренинден кирип ап турар. Чижэеке «Кызыл тараачы» колхозту ап болур. 1959 чылда алган бүгү орулганы 8.037.000 рубль, а оң иштинде 5.613.000 рубльди чүтлө мал ажылы берген, черинч—1.913.000 рубль, аркааны транспорт болгаш өске адылардан алдыган.

Мычарага Бин-Хемге мал ажылы улуг орулгалыг дээринч үстүндө үш чургай-ла маргыш чогу-биле бергеш болуп турар. Байлак мындыг турбурже оң жожазы—база-ла хей адырдыг ажыл-агыйлыг хоочун «Искра» колхозта мал ажылы чыл келген турдун-на дөрийтап турарынын чылда-ганынын ам ол колхозта малдын кышкы байдалы херчелен турар.

ХОВАЛЫГНЫНЧ ХОМУДАЛДАРЫ

Дүне хат хаданынч өртенде өк уңуңуң чывары кышкымы-ла хевээр арым-башты ажикиятчылар. Ол эртен суурдан мях эвесте — өк суунуң өртинде, хойжу Ховалыг Дажы-Сембининч кыштаана чеге бердим. Хойжу 6-ла харлыг огу Сереза-биле ийилзе кажаа даштында деген тараткан турар. Хем уңуңуң хаттыг чывары ам-даа намда-ваан, соогу сүргей.

Ховалыг—хойларынч ажит огулун—дөш сонда хураганнары ула-дыг берилген чус чыгам хой кажаан шуужуп үнүпү.

Хойлар-даа ситенин мурун хунажык чий-ле берди, а хураганнар ситен-даа чийр хире эвес, даваннарын биле билип алган сиринейин, хидиреп тургузар.

— Бо хире көк ситенин чыес, пек-ле хураганнар-дыр аз бо, ол хирде-ле дешкилешпес, хидиреп турар кандай чүвөл, хойжу? — дей каапкан, оон-биле ону арай хома-дылгыч ирги мен бе деп боданым хей болган.

— Ситен деп чүвени бо кыжын бир дугаарында-ла ажап турар хойлар-дыр ийин бо, инзг күөстен тура саван-биле хырынч боралан келген хөкүйлөр-ле болгай. Хураганнар мону база биеэги-ле саван кылдыр бодан, «сүңү» турарлары ол. Хидиреп турар чылдагааны дээрге бо он-чээрби чыл дургузунда оода-ла орнуңуң белин өскээр солуп тутпаан соок кажааның хайы-дыр. Иштинге кирип көрүңер даан, чырык кылаш дээр чеге чок—караңгы, адаа шак доң. Хураганнарын хүндүс мындыг кажаага нелери-биле кады тургузарга бичин-даа чырык көрбөс, а даштыгаа хүн караанга «эгелендирер» дээрге бо өк уңуңуң чыварлы соогу оларнын өл өзөн өттүр шааптар. Инчанга сугда мях деп сиринейин тургулааннары бо-дур. Күөстен тура кажааны чымылгып хемчөөн алынар деп колхоз баштаар черинге (даргазы эш Дежневка, хей бригадирин эш Пузикте) та чеге чалымаан дээр, чүтлө төлөөвөн мен. Чангыс кадарыч хоон кадарар бе, кажаанын чымылгылар бе, чедишпес боор чүве-дир. Моон уркундан мөөн кодондыма 200 ажыг төрөөн хойдан 50 ажыг хураган өптөкөөн өлгөн. Хорашкын ам-даа үргүчүдөп турар. Ам оода-ла аркан хураганнарын соокка алып чидирбес дөш оларнын нелерин кажаа иштинге чегеминч эгеледим. Инчаар чеге-герге караңгы кажаага хойлар ол-бо иткилешкен ситенин саянчалдыр билиш кааптар боор-дур...— дөш Хо-

валыг чугаазын уламчылап чорда, кажы артында ыттар мрлаңжы-дыр.

— Ойт, огул, ол тояанычларын өйлөт—дөш хойжу чугаазын уламчылаң.—Инда, кажаа хыймында аарып өлгөн хойлар бар чүве, бо суурнуң ыттары үргүчү-ле ону дегерип-дир. Калчач өлгенинч тодарыткан, актызын тургузуп көрүңер деп колхозтуң мал өмчилери эштер Козлова, Кузьминага чугаалаарга аазап-ла каарлар, чоғун келбес-даа, мынчак турда-ла бо дүне-хүндүс азы мяха кевирбес «саалчылар»—черлик ыттар дойлап каар мындыг.

Оон шынап-ла, Ховалыг кажаа доразында саванын тарды төптөгөр оон кезин сөйбөн хой сити (нарын дүктүг уксамын) көстүп келди. Хойжу оозун база катан саван-биле басырган:—кежээлдиң кай кажында өмчилеринч кай бирээнин барып чалаар-дыр ийин—деп, чугааладым.

Оон, ортузундан өрөөдөп каан кажаага хей бердизис. Карачыны үңгүр-ле, хойлар бисти үлгү-ле күөтөн тура кажааны чымылгып берген. Ховалыг ол-бо хойдуң турла-ла оң хөрөктөзгөн хойлар чыгып, дымдырадыр ора тырткылап эгелээр. Кадарыч мынча база хыйланды:

— Бурун-на өршө, Пузиктин-ле хайы-дыр. Кужурураан, кижи чил кага хойлар бо. Оода-ла ажит азы-ла та канчал төне берген колхоз бо. Хойга бээр дус үзүдөгөндө бээр бүдүн чартык ай чедиң тур... Шынап-ла хойларынч кужурурунны ия чикеткен-не иле болду.

Кажаа иштинден үнүп келгеш, ситен сугар чадагы кажаа чанынча келдиши. Инда ийи шапак кире көк ситен болгаш кыскай өваалан каан сула, суурган дөмөр-биле беле шарып каан борбак саван чыдыр.

ДАШТЫКЫДА ЛЕНИНЧИ ЧЕРЛЕР-БИЛЕ

I. «Искраның» баштайгы дугаарлары парлаттынып турган черлерде

Берлин, Лейпциг, Мюнхен, Штутгарт — бу бурунгу немец хоорайлар делегей пролетариатынын баштайгы чызы Владимир Ильич Ленинни амырал-чурталгазынын болгаш революция аял-чорудугазынын дугайында турсаалды кадалап турар.

1900—1902 чылдарда Владимир Ильич Мюнхенге чурттап турган. «Искра» солуну үндүрерин ол оорутуп, РСДРП-нин 2-ги съездинге белеткелди иденкейлиг чоруткан. «Чуну кылыр?» деп болуун кайгамчыктыг ажилын В. И. Ленин Мюнхенге бизжон.

1907 чылдың августта 2-ги Интернационалдын штутгарт конгрессинде В. И. Ленин олуршкан. Август Бебель, Роза Люксембург, Клава Цеткин, Карл Либкнехт олар-биле болгаш немец ажилчы шимчээшкенинин өске-даа удуртуп ажилдакчылары-биле ол анаа учурашкан.

Даштыкы чоруп турган чылдарында В. И. Ленин Германиянын өске-даа хоорайларына база чорудаан.

Алардыг революция чагылдарнын хоорайы, ам Герман Демократтыг Республиканын үндүрүтүч болган културлуг эң улау төптөрүнүн бирээни аларган — Лейпциг хоорай В. И. Ленинни революция ажил-чорудугазында, Германияга ажилчы шимчээшкени-биле оон харылааларында оза чери ээлеп турар. Россияга марксист партианы болгаш ажилчы шимчээшкенин организациястарында В. И. Ленинни шыгаргангай ролунуң дугайын чугаллап турар төгүлүг чугула турсакаалар чогу-на харын ында турар. Россияга ажилчы агынын болгаш революция шимчээшкенин салым-хуузуна учур-дуузын үндөп чедери болулар аргажак болушкун чогу-на харын анаа болган — «Искраның» баштайгы дугаары 1900 чылдың декабрь 24-те Лейпцигке үнгөн. Декабрь 14-тен эгелеш 23-ке чедир В. И. Ленин Лейпцигке турган болгаш солунуң ол баштайгы дугаарын үндүрерин белеткээринге киришкен.

В. И. Ленинни амырал-чурталгазынын болгаш аял-чорудугазынын дугайын чугаллап турар баштайгы болгаш Герман Демократтыг Республикада карачаның музей ам Лейпцигте тургустунган. В. И. Ленинни Лейпцигке чедип турган үелеринде баргылап тургаланы элзон каз бажынарда турсакаал сакталырып тургустунган.

Ол Ленинни чердерин, чижээ, «Искраның» баштайгы дугаарлары

парлаттынган бажынын канчап илередиң алганмы? Ажилчы шимчээшкениниң төгүзүңүң Лейпцигте музейиниң директору Кара Вигель ол дугайын чугаллап турар.

«Искраның» парлап турган бажынын илеп тывары делегейнин ийги дайыны доостуру билек-ле Лейпцигке эгелеш. ыччазак чугле 1954 чылда кээп, немец ажилчы шимчээшкениниң хоочун кижини Макс Пуршвидтин сактышкынын парлаткага бизжээниң ачызында, «Искраның» баштайгы дугаарларын «Арbeiterzeitung» (Ажилчы спортчу солуну) типографиязына парлап турганын доктадыр аргалык болган. Ажилчы спортчу солунуң редактору база болуп турган немец социал-демократ Герман Гауга ол типографияга хамаарып турган. «Искраның» баштайгы өрүкчүзү поляк социал-демократ Иосиф Блюменфельд болган.

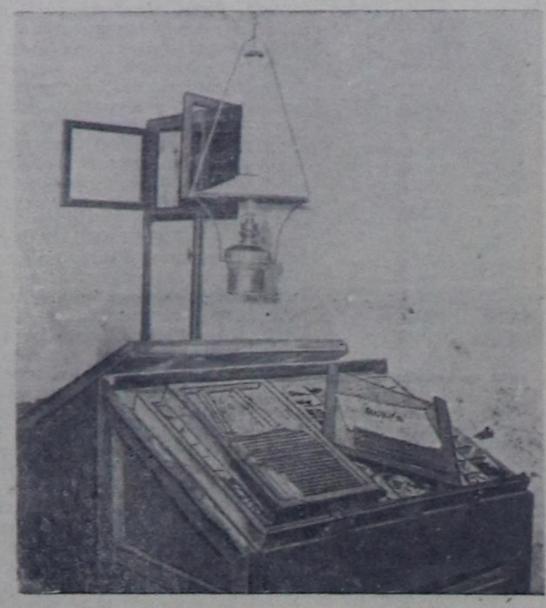
XX болгаш XX чүс чылдарын аразында Герман Раунуң типографиязы турган бажында ГДР-нин чаазаның шиттинин эсугаар 1956 чылда «Искраның» типографиязы деп музейин ачтыкан. Ол музейин салыг делгири кончук бөдүүн, билдирер.

Лейпцигте бурунгу кезеңде улау эвес чангыс каз бажында музейин таарыштыр тургустунган. Бажынын мурунда В. И. Ленинни турсакаалды тургустунган. «В. И. Ленинни тургустунган большевикчил солун «Искраның» баштайгы дугаарлары 1900 чылда бо бажыга парлаттынган. Ол солун В. И. Ленинни удуртуламы-биле большевик партианын организациястык болгаш идеологиятык сырың каттыжымшыкын белеткөөн» деп ында бизжон.

Типографиянын бажынында немец туткан залда салдырган музейин делгири чүдүдери «Искраның» баштайгы дугаары канчадыр белеткелтиң болгаш парлаттынганын, хааның Россияга солуну канчаар таралып турганын дугайын чугаллап турар. «Чаштанчыдан чалыш үнер» деп ол солунуң ыччазарды ханы уткамың чүдүүн делгириңиң кырында орус болгаш немец дылдарда бизжон. В. И. Ленинни чогаалдарын, оон портреттерин, Герман Раунуң болгаш Иосиф Блюменфельддин портреттерин ында тургустунган. «Искраның» Лейпцигке үнгөн дөрт дугаарларынын бири арнырааның хоалгаларын база ында көргүскөн.

Баштайгы дугаар В. И. Ленинниң бизжон «Бистич шимчээшкенин чигула сорулгалары» деп чүдүү-биле ахыттыган. «Россияга ажилчы партианы тургузганын Ленинниң кайгамчыктыг планы көдүртүнгөн «Чүдөн эгелээр?» деп В. И. Ленинниң бизжон база бир өске чүдү дөртү дугаарда парлаттынган.

«Искраның» баштайгы дугаарлары парлаттынган турган байдалды ам бүрүн катап тургустунган «өздөи келкичлер чаагай сагыш-сеткилдер көрүп турар. «Искраның» парлаттынган турганы типография станогунуң хоалгалары, өрүгте кассалары

Герман Демократтыг Республика. Лейпциг. «Искра» деп музей. Шаанда бо бажында В. И. Ленинни удуртуламы-биле чажыт үндүрүп турган «Искра» солунуң редакциясы турган. Чурукта: «Искра» музейде өрүгте кассазы. Фото Центральбильди.

улау эвес конторагыт болгаш оон-даа өскер ында бар.

«Искраның» типографиязына келкичлер делгириңиң делегейин хөй-хөй улустарынын язы-бүрү дылдарында бизжеледер бар. Ол музейин тургустунган дөсө немец ажилчы агыга болгаш Германия-ның Социалдемократтыг чангыс-ай партиязына өөрүп четтиришкени ол бизжеледерде илерейлеттинип турар.

Лейпцигте база бир өске кайгамчыктыг Ленинни турсакаал болза В. И. Ленинни музейи болуп турар. Ол музей Роза Люксембург-страссе кудумчула 19—21 дугаарың бажында туруп турар, делегейиниң бири дайынын мурунда «Лейпциг фольксzeitung» солуну үндүрер чер анаа турган.

1912 чылдың эгезинде, партианың Прага конференциязынын оон дарыи, В. И. Ленин Төп Комитеттин кижигүнери-биле болгаш большевиктер партиязынын дуна фракциязынын кижигүнери-биле анаа чөвүлө курал өрттирген. «Лейпциг фольксzeitung» солунуң шаандаа ажилдакчыларынын сактышкынын эсугаар чөвүлө курал өрткөн өрөөлө мичан турган байдалды ол-ла хөвээрин катап тургустунган.

Лейпцигте «Искраның» типографиязында болгаш В. И. Ленинни музейинде орус болгаш немец революцияларын акы-дуума кады ажилдакылгаш демделеттинген. 1931 чылда немец ажилчы чоннарын Ленинградтың «Кызыл үш-булуң» заводунуң коллективинге чоруткан тугун В. И. Ленинниң музейинде тургустунган. Гитлержи дерилаашкынын үезинде ол тукту немец коммунист Геблер камгалап алган. Көргүзүлгелерин аразында В. И. Ленинниң хөре турсакаалы база бар. Турсакаалды уаутканын Кызыл Эйсе-бенин ажилчылары камгалап алган болгаш ам оон улау болу ол хоорайнын төп шөдүңе тургустунган.

Лейпцигте ол хоорайнын ажилчы чоннарын камгы калгалап турары Ленинни турсакаалдык черер болза Герман Демократтыг Республиканын ажилчы чоннарын Владимир Ильич Ленинни турсакаалды ханы хуудатка-биле көрүп турарынын дугайын мерчелеп турар. Делегейин ажилчы шимчээшкенин төгүзүңүңе чугула хүлүү—В. И. Ленинни төртүтүңгөн хүнүңдө бээр 90 чыл бурун байраалдыг демделээринге ам Лейпцигте белеткелтиң турар. Революцияның улау баштынчызынын амырал-чурталгазына турсакаалдык көжүп чоруп делгириңиң бо хүнерде хоорайнын эң улау бүүдүрүлгелеринде көргүзүп турар. Байраалдын бүүдүңүңдө Лейпцигте заводтарына болгаш өөрдөи черлеринде лекциялар, бещелер болгаш кечөөлөр болур, а В. И. Ленинни төртүтүңгөн хүнүңдө хоорайнын эң улау залдарынын бирөөзинге байырады курал болур.

А. ТЮПЕВ. Берлин.

Кыдатта ногаанчыкылга

ПЕКИН. (СЭТА). 1 чылдын Кыдатта чуртту илалчыларынын шимчээшкени улау калбарган. ыш олуртуп ажалда он-он миллион тараачынар киржин турар. Гуйчжоу, Аньхуэй, Фуцзянь, Хуэй болгаш Кыдаттың өске-даа муруну, төп, сонгу можулары ыш олуртуп чыл плаваның күссөдөзин ралорттааннар. Гуйчжоу можуа чылдың эгезинден тура 400 миллион му (2,6 миллион гектар) шаде ыш олуртулгашы чоруттуңган. Ындыг аял-биле мында чыл планни дөрт катап ажыр күссөткен. Гуандун можуа хүнүн-не ыш олуртуп-биле он муң тараачынар үнүп турар болгаш март 15-ке чедир ында 1 миллион гектар ажыр черде анык илалтар олурттуңган. Ук можуа улаусу эрге-чагырганын чылдарында 5,3 миллион гектар девискээрлик чер ногаанчыттыңган болгаш агы үеде можуун тараачынары Гуандунун бүтү девискээрин чокку чылдар шитинде шуут ногаанчыдары дөс чарышты калбартканнар.

Кыдат тараачынары оруктар унарына болгаш хөдөр база хемнер унарына хөй ыштары база олуртуп туралар. Хуань, Хань болгаш Аньхуэй можуларда бо чылын 381 миллион ажыр ыштары база кат-чимистерни олурттулаан. Ыш олуртулаам КТР-нүң өске можуларында база чедикчиңиң чоруп турар.

Вьетнамның Ажилчы чоннар партиязынын съездин чыылдырар

ХАНОЙ. (СЭТА). Вьетнамны инфорация агентлигинин алындагы турары бола, сентабрын эгезинде Вьетнамны Ажилчы чоннар партиязынын үшүк съездин болур.

Съезде партианың ТК-зынын ажилын түңнөп көр. партианын моон сонгаары сорулгаларын болгаш программаны чугаллап, партианын уставиңа эдилгелер дугайында айтканын көр болгаш ТК-ның чаа составын сонгуур.

АКШ-та негр уругларын сөд-галап турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Юнайтед Пресс Интернейшнл агентлидин корреспондентиниң Джерси-Сити (Нью-Джерси штат) хоорайдан ачылганын эсугаар алырга, Нью-Джерси болгаш база оон-биле кезе турар элзон каш штаттарда эки организациястыңган, элзон оругалыг байдалга кара кештиг уругларын салдылап турары илерөөн.

Гудзон округтун прокуровунуң дуузалыкчынын барымдаларына улаулашкы, корреспондентиниң алындагы турары бола, чүгө Джерси-Сити хоорайга беш сөөлү 4 чыл иштинде 80 хире уруглар сатылган.

Уругларын сатып турган дээрбич бөлүк оларын бирөөзин-ле 3 муң долларга сатып турган деп дыңадып турар.

Америк-Куба харылзааларга холбаштыр Куба чазактын удурланышкыны

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның даштыкы херектер министри Рауль Рао март 8-те АКШ-тын элчининиң хүлээлгенин күссөдип турар кижини бодунга келдиртип чалааш, «Каттышкан Штаттарнын күрүнө секретарынын кылган дорамчалдыг делегейин Кубаның чааа хүлээп көрбөй турарын» дамчыткан. «Национал чоргааралдык сагыш-сеткилин кылазган ол делегейдин агрессия хөвүңгө бис удуралын турар бис» деп, Рао чугаллаан. Куба чазактын бо базымы дээрге Кубаның АКШ-та элчининиң хүлээлгенин түр күссөдип турар кижиниң АКШ-тын күрүнө секретары Гертерниң кылган делегейинге хары болуп турар. Гаванага чокта чаа болган чазактын Куба кем-бурулу дээринин дугайында премьер-министр Фидель Кастроңуң чугалыныга холбаштыр күрүнө секретары мичаарда куба чазакка каржы чөчкөлдөрүн кылган турган.

Даштыкы херектер министриниң чугаазы

ГАВАНА. (СЭТА). Кубаның даштыкы херектер министри Рауль Рао «парлапта мурундан» деп телевидение программаны дамчыштыр чүвө чугаллаан. Журналистерниң айтканына харылап тура кол кичээлгеиңиң куба-америк харылзааларга ол салган. Ол харылааларын берге байдалда таваржы кезегинде Кубанын буруу чоң болгаш Кубаның чааа АКШ-тын чааага база чоңунга урукжук болу деп чангыс-даа ындиг базым кылаан дөрүн ол делегейин. Бүдүн чартык чүс чылдың дургузунда АКШ Кубаны бодунуң эргезинге алырың «радыжып келгенин херчелеп болу деп төгүдөн хөй саныг барымдаларын Рао көргүскөн. Каттышкан Штаттар куба улусту 1959 чылга чедир-ле ылангыя «төлөшкени» деп адаар чүдү-биле түрөдип келгенин ол айткан. «Чүгө революция куба улуска эбулуг хостаалганы, турсай догуңдар эргени болгаш хамаарышпа чорукту тыгыскаан... Куба улусту моон сонгаар-даа хол-буудунан катый дужал алгаш турарын күзөөр кижилер бо бүтү-

нүк болу бергениңе өжү ханмастыр» деп Рао чугаллаан.

Кубаның революциязына «коммунист дөмдөөр чыпшыр илип, оон-биле Кубага уаур агрессияны агартыр» сорулгалыг реакцияны парлатканын АКШ-та болгаш Кубада чорудуп турар суртаалчы кампаниянын Рао оон ылай чугаллаан. Бодунуң хамаарышпа чорутуу алыр дөс күссөдип «агрессив Латин Американың дараткан улустары коммунизм-биле буруудаттырып турган болгай, мичангаш кубаның чааа коммунист кылдыр буруудалдып турар кижилер Кубаның революциязына уаур кижилер-дир деп, ол чугаллаан.

Революция куба чазак АКШ-биле харылзааларын чугаллажымшыкынын дуузы-биле экижиңиң алырына чүткүдүг турган болгаш чүткүдүг-даа, оун чорурда долу деп эргете база кайы-кайымын хүндөужир чорукка үндөйлөөр учурау деп, Рао оон ылай делегейин.

Аргентинада сонгулдар түңнөлдү

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Март 27-де Аргентинага национал конгрессин депутаттар палатазына болгаш чер чыгырларын организаторына чамчык сонгулдар болулаан.

Сонгулдарга кижирин-биле 10 миллион ажыр кижир данылаалың турган бола, оларын 8,6 миллион кирези бадылашкынарга киришкени.

Дыңнадылар эсугаар алырга, сонгулдарга улустуң хамааты-радикалдыг партианы тыңалдыг болган. Башкарыкчы партия болуп турар элзон чоктарын хамааты-радикалдыг эвилди деп партия депутаттар палатазынын сонгулдарынага 20 амы депутат олуттарын шыкынган.

Хөй-нигитиниң санап турарын эсугаар алырга, башкарыкчы партианы сонгулдарга аштырышканын болганын чылдагыны бола, президент Фрондининиң чазактын даштыкы болгаш иштик политиказына Аргентинаның калкы улус массаларынын таарымнайн турарын дөмдөө болган. Илангыя өрткөн чылдың эгезинден эгелеш

делегейин ашка-хөреңги фондзунуң «сүезин» эбулуг чазактыг экономиканы турмуңдар дээр планына чон таарымнайн турар. Ол планын чорутканын түңнөлдө Аргентинада саазын ачканын үези кудулаар чорук өзүп, экономика тиг байдал баксырап турар болгаш чурталганың үези 2 амыг катап улуктан.

Ук сонгулдарга компартияны болгаш хустиналист (перонист) партианы кириштирбөөн. Ол партиаларын сонгулдарга өскө партиаларын кандидаттарын деткизөөн болгаш курут (ак) бюллетендер-биле бадылааннар.

ЧАЗАЛГА

Бо чылдың март 30-де үнгөн № 74 (4558) «Шың» солунуң дөртүк аялында үнгөн «Журналистер — колхозта» деп чүдүүн үшү колхозчынын үстүңүн куду үшү абзазын дөртүк олурдуңду эгелеш домакты «Оон огул «Генерал» деп чапан номчуур.

Редактор К. С. ШОЙГУ.

КИЖИГЕ ХОРАЛЫГ МИКРОБТАР

Халдавырлыг аарыгдан кижиниң аарыг бээр учуру бола кижиниң мага-бодунга анаа каракка көзүлөс кончук бичи организм кире бөзүрүн болуп турар бөөр деп эрте бурунгу шагда безин эртемденер бодал турган. Казан микроскопу кылып алгаш, оң дуузы-биле микробтарын ачтыкан соонда, ол бодал эртемденерин ортузунга калбаа-биле тарап эгелеш. Оун чүгө эртен чүс чылдың ийги чартымында бүүрүдип шыдаан. Оон соонда халдавырлыг аарыгларын өскүдүкчүлери микробтарын улаа-даразы-биле эртемденер тип эгелештер. Амы үеде барык-ла шупту халдавырлыг аарыгларын микробтары болгаш вирустары билдирер.

Кижиниң мага-бодунче ол микробтар канчап шургуң кирип тураларыда? Агы-агы аарыглар язы-бүрү байдалды болур. Чижектен көргүзүп көрей.

Делегейин бири дайынын-да мурунда, мен көдө черинг эмчээне ажилдап турганынын үезинде, эзон үчүстөгүлү мындыг таварылга болган. Кончук ар арадан анык оаду эмгелгеге эжелген. Ол, оон тонук мурунда, билбейн балды-биле бодунуң будун балыглап алган. Ханын доктадыр дөс өске чүвө чүнү-даа тыпшай, балыгын кырында довурак ургаш, таварышкан эрг-какыс өстөр-биле шарып алган. Бир неделя эргетке оон эди илп келген болгаш асын ажилды, боостазыңче чүвө ажырап бергенде келген. Оон соонда тырттып эгелеш: холдар-буттары бир хүнде каш-даа удаа тырттып, база бажы аткаар ойттайт, бүгү боду ырайтып тырттып турган. Тырта бээрге кончук аарыр.

Чүү белганын дораан-на билш каан мен; столбняктан аарыг берген болду, ол оол балымына довурак урупкаш боду ол аарыгын, халдадып алганы ол. Аарыг кончук ханылай берген учурунда оон тынын алыр аргажак болган, ийн хонгаш, оол өзүп калган.

Столбняк палочказы деп адаар каш мындыг микроб бар. Ол микробтар кандыг-даа хөре халдатпайн малдарын (инек, хөй, чылгы) чоон шөпчүдүлөрүнүн шитинге амыдырап чорууру хөвөр эвес. Малдың өдө-биле кады олар хөвүңгө дүшкөн анаа спораны бөөрлер, ол спорал соокка, кургаашыңга быжы, мичангаш дыка үр дигир артып каалар.

Ынды спорал чамчытка балыкка кире бөөрлер (довурак-дооун болгаш кадалган тен, өске-даа чүүдөр-биле кады). Спорал кижиниң мага-бодунче киреш микробтарже шыкый бөөр, мичангаш дүргөн өзүп эгелеш. Столбняктын микробтары (палочкалары) тырттар аарыгын өскүлөр кончук күштү хоранын үндүрүп турар.

Столбняк микробтарынын хоразы-биле демисежир чепсекти эртемденер тип алган. Ол хоранын хоразын уузулган столбнякка удурускай сывортканы бүүдүрү үндүрерин өөренип алган. Бир эвес кижиниң балылаңгаш, ооу довурак-биле хирленген болза, ол дораан-на оон кижиниң алыңче ол сывортканы сыктыртып столбняк микровуну үндүрер хораны организмге хөре чедирин шыдазас болгаш ол балылаңган кижини столбняктан аарызас. Сөөлү үеде столбнякка удурускай сывортканын тарышкытын ачтыкан; ол тарышкынын кылырына столбняктын кош-кадып каан хоранын ачылап турар.

Ол ийн өң чүдүүн хергелен эгелешинден бээр столбняк кончук хөвөр аарыг болу берген. Шаанда ол аарыг кончук улау хөре чедирип турган, ылангыя дүйнө үезинде балылаңган кижилер хөй-биле оон өзүп турган. Ада-чурттуң улау дайынын чылдарында столбнякка удурускай сывортканы бүгү-ле кадык дайынчыларга сыктыртып турган; балылаңгаштырган нарга шуптузуңга столбнякка удурускай сывортканы алды-биле сыктыртып турган. Халдавырлыг аарыглар-биле демисежириниң бо кайгамчыктыг чепсек Совет армиянын эвөөс эвес дайынчыларынын амы-тынын алган.

Аарыг өскүдөр хөй-хөй микробтар барык-ла ол столбняк микровуну шыкаш каш ыччаар үүгүдөп туралар. Олар кижиниң организмине «үмүңт дөшкенин» хоранын үндүрүп турар.

Халдавырлыг аарыглар бүүдөзүн тускай микробтар өскүдүп турар. Туберкулезтүн өскүдүкчү бола туберкулезтүн микрову болур, холераның өскүдүкчү — запаята хевирлик микроб болур, өске-даа.

Микробтар кадык кижиниң мага-бодунче киреш, анаа өзүп көвүдөш, аарыгын өскүдүп үндүрер хоран үндүрер. Мичангаш кижини боду аарыгдан камгалап алыр дээр болза, организмче микробтарын кирерин моон-дактар ужуруг.

Кадык кижиниң организмине столбняк микрову канчап кире бөөрл деп чүвени чугалладымыс. Организмче өске арга-биле кире бөөр микробтар база бар. Ол аргаларын билш алыр болуузузса бөдүвүстү микробтардан камгалап ал болур бис.